

de pact-periode, tot mei 1940; dat blijkt uit Pelts eigen verhaal. En verder kan men erover twisten, of men de 'roemrijkheid' van een partij kan gelijkstellen met haar invloed of mate van succes.

Twee punten van kritiek dus, allebei betrekking hebbend op overdrijvingen die uit de toon vallen in een boek dat over het algemeen uitmunt door evenwichtigheid en zakelijkheid. Een aanwinst voor de geschiedschrijving over de CPN.

A. A. de Jonge

H. de Liagre Böhl, G. Meershoek, *De bevrijding van Amsterdam. Een strijd om macht en moraal* (Publikaties van het Gemeentearchief Amsterdam uitgegeven door de stichting H. J. Duyvisfonds XVII; Zwolle: Waanders, 1989, 200blz., f29,50 (pbk.), ISBN90 6630 182 1, f45,-(geb.), ISBN 90 6630 170 8).

Lokale oorlogsgeschiedenis kan wel degelijk interessant zijn voor vakgenoten die zich noch met de tweede wereldoorlog, noch met een bepaalde stad of streek bezig houden. Dit geldt stellig voor het boek van De Liagre Böhl en Meershoek over de bevrijding van Amsterdam. Zoals de hoofdstad zelf altijd een zekere eigenzinnigheid wordt toegeschreven, zo gaan ook deze auteurs hun onderwerp op een uitdagende manier te lijf. Het boek is een geschiedenis van de stedelijke samenleving in de overgangsfase tussen het einde van het Duitse regime en het herstel van ordelijke verhoudingen na de bevrijding. De auteurs beschrijven een periode van ruim een jaar, van medio 1944 tot het najaar van 1945. Ze tonen dat het zinvol is deze overgangsfase rond de bevrijding als een afzonderlijke periode te bestuderen om tot een beter begrip van de naoorlogse normalisering en wederopbouw te komen.

De hoofdstad werd in 1944-1945 getroffen door een verregaande maatschappelijke ontwrichting en pas na de lang verbeide bevrijding kon het maatschappelijk leven geleidelijk weer op gang komen. Böhl en Meershoek veronderstellen dat de Amsterdamse elites in dit crisisjaar een politieke consensus hebben gesmeed die uiteindelijk op stedelijk niveau heeft bijgedragen aan de opbouw van de moderne verzorgingsstaat. Ze tonen hoe deze overeenstemming over de richting van het politiek beleid niet het resultaat is geweest van een *invisible hand*, die een algemeen gewenste evenwichtstoestand bewerkstelligde. De consensus was, aldus de auteurs, 'een bevochten constructie ... waartoe het strategisch opereren van de regerende en bezittende elites doorslaggevend heeft bijgedragen' (20).

Böhl en Meershoek veronderstellen aan het begin van hun boek dat de meeste Amsterdammers door de ontredde in het laatste oorlogsjaar voorstanders werden van een radicaal-socialistische politiek, een uitgangspunt waarvan de juistheid trouwens niet erg overtuigend wordt bewezen. De genoemde machtsstrijd zou een andere uitkomst kennen, want uiteindelijk bleek ook in de hoofdstad het gematigd programma tot sociale hervorming en economische modernisering, dat in de landspolitiek werd gevoerd door de rooms-rode coalitie, te triomferen.

Het verloop van de machtsstrijd is volgens de auteurs in hoge mate bepaald geweest doordat de gematigde hervormers ervoor zorgden dat het politieke debat na de bevrijding werd gedomineerd door het thema van de bestrijding van onmaatschappelijkheid en zedenverwildering. De gedachte aan een radicale omwenteling werd zodoende in verband gebracht met de angst voor sociale ontsparingen, aldus de auteurs, en de Amsterdammers werden doelbewust ontvankelijk gemaakt voor de gematigde hervormingspolitiek die de Amsterdamse elites voorstonden.

De auteurs beschrijven de moraliserende en disciplinerende retoriek als een tactische kunst-

greep van de genoemde elites, bestaande uit leidende figuren uit diverse stromingen in de illegaliteit, uit politieke en ambtelijke kopstukken en uit leidende ondernemers. Ze interpreteren het politieke discours in de Amsterdamse bevrijdingstijd als een 'morele paniek', een concept dat door hen wordt ontleend aan de Engelse sociaal historicus Stuart Hall. In de bundel *Policing the crisis. Mugging, state, law and order* (Londen, 1978) analyseert deze auteur het verschijnsel dat elites in een crisistijd onder het grote publiek systematisch een bezorgdheid opwekken en aanwakkeren over misdaad (of onmaatschappelijk gedrag'), om daarmee toenemende controle en repressie van staatswege voor dat publiek aanvaardbaar en legitiem te maken (221). Bij Hall c. s. is sprake van een doelbewuste constructie van zo'n morele paniek door het gezag. Hun studie is vooral bedoeld als bijdrage aan een kritische interpretatie van het Britse thatcherisme. Böhl en Meershoek ontkomen er daarom niet aan vast te stellen dat in Amsterdam rond de bevrijding wel degelijk een noodsituatie bestond waarin het stadsbestuur corrigerend en sturend moest optreden.

De 'morele paniek' leidde in Amsterdam niet tot repressie, maar de moraliserende toon die de bestrijding van 'onmaatschappelijk gedrag' kenmerkte, kanaliseerde volgens beide auteurs de politieke ontwikkelingen door het opleggen van burgerlijke samenlevingsnormen. Ik vind het een zwak punt van dit boek dat een redenering als deze, in haar Britse oorsprong een dwingende gedachtengang, wordt ontkracht door vast te stellen dat er geen sprake meer is van een doelbewuste constructie — waarna het hele concept door de auteurs toch weer tamelijk rigide wordt toegepast bij de verklaring van zo wat alle gebeurtenissen die worden beschreven.

Zo beschrijven de auteurs bijvoorbeeld hoe het militair gezag in de zomer van 1945 wist te verhinderen dat van collaboratie beschuldigde ondernemers achter slot en grendel werden gezet (69) en dit past uitstekend in een verhaal over het doelbewust sparen van het bedrijfsleven. In werkelijkheid had het militair gezag echter, zeer tot zijn ongenoegen, van regeringswege te verstaan gekregen dat in afwachting van een wettelijke regeling voor de zuivering van het bedrijfsleven geen arrestaties mochten worden verricht. Dit gebeurde is één van de vele voorbeelden van normalisering van de maatschappelijke verhoudingen na de bevrijding en het behoeft niet de telkens aangehaalde, nogal mechanisch aandoende verklaring die dit boek telkens biedt.

Böhl en Meershoek hebben met dit boek willen bijdragen aan de discussie over de vraag naar continuïteit in de twintigste-eeuwse Nederlandse geschiedenis. Ze kiezen tegen de opvatting dat de oorlogsjaren geen werkelijke breuk in de maatschappelijke ontwikkeling te zien hebben gegeven en aarzelen anderzijds aan te nemen dat ze de aanzet hebben gegeven tot een ingrijpende sociale modernisering. In hun onderzoek naar modernisering richten ze zich naar mijn smaak te zeer naar de institutionele kant door concurrentie tussen verzuilde- en doorbraakorganisaties op het gebied van de sociale zorg centraal te stellen en te veronderstellen dat als de laatste het loodje legden, dit betekende dat de modernisering was afgeremd. Misschien wel door een overmaat aan fixatie op moraliserende retoriek komen inhoudelijke discussies over inhoudelijke vernieuwing van het werk weinig uit de verf. Dat is jammer, want als de Nederlandse, ook de Amsterdamse, elites uit de jaren van crisis en oorlog één ding wilden leren was het wel dat ze hadden gefaald om hun mensen perspectief en leiding te geven. Dit inzicht was onontbeerlijk voor de naoorlogse moderniseringspolitiek die in *De bevrijding van Amsterdam* ter discussie staat.

P. Romijn

R. T. Griffiths, ed., *The Netherlands and the integration of Europe 1945-1957* (NEHA-series III, viii; Amsterdam: NEHA, 1990, xii + 238 blz., f39,50, ISBN 90 71617 18 1).

Het streven naar de monetaire en economische eenwording van Europa is thans weer geheel reu als onderwerp, zozeer zelfs dat er in bepaalde kringen wel wordt gesproken van Europhorie. Het is duidelijk dat deze hernieuwde aandacht voor de Europese gedachte thans vooral politiek en economisch geïnspireerd is en belangrijke impulsen krijgt vanuit het Europese hoofdkwartier in Brussel. Europees commissievoorzitter Delors heeft zich ontpopt als een krachtig bevoor- raar van de nieuwe Europese dynamiek en tal van vruchtbare initiatieven ontwikkeld. Tegen deze achtergrond geeft de historicus R. T. Griffiths blijk van een fijne neus voor de actualiteit door een boek samen te stellen over de Nederlandse bijdragen tot de eenwording van Europa in de periode 1945-1957.

Het boek van Griffiths is een collage van tien afzonderlijke opstellen waarvan de helft is geschreven door Griffiths zelf. Algemeen uitgangspunt en onderwerp van het eerste opstel is het bolwerk van het handels- en betalingsverkeerbilateralisme uit de eerste jaren na de tweede wereldoorlog alsook de onvrede over de daaruit voortvloeiende wel vaartsverliezen. De overige negen hoofdstukken beschrijven de verschillende initiatieven welke zijn genomen om dit dilemma te doorbreken. Dit is de weg die begint met de Benelux en in 1957 eindigt met het verdrag van Rome en de start van de EEG. Het eerste opstel van Griffiths geeft een beeldende schets van de problemen rond het handelsbilateralisme met het Marshall-plan als een geschenk uit de hemel, en van de vroegste pogingen tot een meer multilateraal georiënteerde handelspoli- tiek. De Benelux zelf is het onderwerp van de hoofdstukken 2 (door A. J. Boekestijn) en 3 (door Mommens).

Boekestijn beschrijft de Nederlandse strategie om de Benelux in te zetten ter verwezenlijking van multilaterale betalingsverkeersdoelstellingen en de nationale handelspolitiek in de jaren 1949-1950. Wat opvalt zijn vooral de tegengestelde belangen van Nederland en België, mede ten gevolge van de geheel andere betalingsbalansposities en de geringe behoefte van België aan agrarische produkten uit Nederland. Ook het vaak gekoesterde beeld van de Benelux als vingeroefening voor een meer landen omvattende Europese integratie wordt in dit hoofdstuk enigszins vergruisd: beide landen waren zeer protectionistisch en allerminst bereid hun beleidsautonomie en concurrentievoordelen prijs te geven omwille van de volgens de vrijhan- delseer voorziene welvaartsvoordelen van samenwerking.

Het streven naar een gemeenschappelijke landbouwpolitiek in de Benelux wordt beschreven door Mommens. Duidelijk is dat dit streven moeizaam en weinig overtuigend was door de fundamenteel tegengestelde situaties: Nederland met een landbouwsurplus en een ten gevolge van het lage lonenbeleid gunstige concurrentiepositie tegenover België met een vrijere loon- en kostenontwikkeling en een min of meer op zelfvoorziening gerichte landbouw waar concurrentie met de Nederlandse invoer zeer ongewenst was. Het was een voortdurende botsing van een naar agrarische protectie neigend België met het vrijhandelsgezinde Nederland. Alleen het wenkende en veel ruimere perspectief van een gemeenschappelijk Europees landbouwbeleid bood licht in deze politiek weinig opwekkende patstelling. Het streven naar liberalisering van de handel in ruimer verband was de opzet van het plan van de minister van buitenlandse zaken, Stikker, waarvan de lotgevallen door Asbeek Brusse worden beschreven. In essentie bestaat het plan Stikker in de opstelling van lijsten met produktengroepen en prioriteiten om gefaseerd in de tijd de vrijhandelsgedachte groepsgewijs te verwezenlijken. Hierbij werden niet zozeer de importheffingen alswel het stelsel van kwantitatieve invoerrestricties als de voornaamste hinderpaal voor handelsliberalisatie binnen de OEEB — de latere OESO — gezien. De handelspo-